

Jakub Arbes – Svatý Xaverius

Literární druh:

próza (souvislý neveršovaný text)

Literární forma:

epika (dějovost, vyprávění příběhu)

Literární žánr:

Romaneto (Novela s dobrodružným, napínavým a fantastickým dějem s výraznou pointou. Zdánlivě nepochopitelné záhady jsou vysvětleny logicky a vědecky. Arbes je prvním autorem romaneta, název vymyslel Neruda.)

Umělecký směr:

Realismus (logické vyřešení záhad, dlouhé popisné pasáže, realistické vyobrazení postav), romantismus (rozvrácený hlavní hrdina, prostředí noční hokostela, noční výprava do Malvazinek, líčení příhody s pokladem, tragický konec-hrdinaumírá, pokladnění poklad – promarněný život jeho hledáním)

Okolnosti vzniku díla:

Svatý Xaverius je první prózou, kterou na radu J.Nerudy autor označil jako „pražské romaneto“. Později vydavatelé název žánru zkrátily na pouhé „romaneto“. Poprvé bylo vydáno v Lumíru roku 1873, kdy mě autor před sebou 14 měsíců vězení za své radikální postoje a názory aktivního publicisty vůči rakouské vládě.

Postavy:

Vypravěč

- ztělesnění nejspíše samotného Arbese
- spisovatel
- žurnalista
- zajímá se o malířství, vědu a filosofii
- zvidaví a zaujatý pokladem, avšak ne tolik jako Xaverius

Xaverius

- samotář
- nevinný
- bezbranný
- obává se odvázat
- podobá se postavě na obraze svatého Xaveria
- manicky interesován myšlenkou po pokladu

Charakteristika díla z hlediska kompozičního a jazykového:

- Prvky romantismu, detektivky a hororu dávají textu dobrodružný náboj
- Text propustují autorovy filosofické, sociální a odborné výrazy z oblasti výtvarného umění a vědy
- Kombinují se 2 vypravěči – první je smyšlená postava s určitým jménem a druhý nejmenovaný publicista se znaky samotného autora
- Jsou zde různé úhly pohledu a časté výrazy pochybnosti (možná, patrně, zdá se mi, myslím...),

- Kontrast záhady a tajemství s logických a vědeckým rozuzlením,
- Přímá řeč místy hodně dlouhá (když jeden něco vypráví druhému),
- Ich forma, chronologické vyprávění, do minulosti se vrací pouze v přímé řeči (retrospektiva),
- Archaismy.

Vliv díla:

Po první módní vlně v 70. letech 19. stol., kdy obraz sv. Xaveria nutkal ke zhlédnutí mnoho mimopražských návštěvníků, se obecněji romaneto jako nový žánr neprosadilo.

V naší kultuře zdomácnělo pouze zásluhou Arbese, který některé postupy tohoto novátorského žánru aplikoval i na látky kulturněhistorické, což bylo tehdejší dobou přijímáno s rozpaky a výhradami.

Přesto v jeho díle našli inspiraci autoři 20. stol., např. K.M.Čapek-Chod, J.Havlíček, V.Nezval, L.Klíma.

Námět:

cesta za pokladem zašifrovaném v obraze

Motiv:

- umění
- křesťanství
- obraz
- hádanka

Téma:

- přátelství
- poselství
- věda
- filosofie
- umění

Jakub Arbes:

- 1849-1914 – Autor bývá řazen mezi májovce, přestože byl věkově mladší a vstoupil do literatury později.
- Jako všestranný spisovatel s technickým vzděláním psal povídky, novely, satiry, publicistické články a biografické studie českých i světových umělců.
- Nejvýznamnější z jeho bohaté tvorby jsou díla osobitého žánru, romaneta, jež zastupují např.
- Ďábel na skřipci, Ukřižovaná, Newtonův mozek.

Další autoři této doby:

Jan Neruda
 Vítězslav Hálek
 Adolf Heyduk
 Rudolf Mayer
 Václav Šolc
 Karolína Světlá
 Gustav Pflieger-Moravský

Děj

Praha, 2. Pol. 19. století

Arbes provází svého příbuzného a přítele malíře-krajináře z Vídně, který chce být seznámen s nejlepšími pracemi českých malířů. Tři dny dlouhá umělecká exkurze byla započata v kostelíku na Vyšehradě prohlídkou obrazů Karla Škréty a končila v pražském chrámu u svatého Mikuláše na Malé Straně. Oba byli nejvíce zaujati obrazem umírajícího svatého Xaveria od Frant. X. Balka (František Xaver Palko nar. ve Vratislavi). Oba kritizují světovou neznalost českého malířství, za kterou viní Němce, kteří již od pravěku kvůli nepřátelství s českým národem ignorují veškeré české umění, natož aby ho propagovali dále do světa. A tak vznikla myšlenka vytvoření sbírky nejvýtečnějších českých obrazů, která by se vydávala v barvotisku. Následně přítel odjíždí a plány se odkládají na neurčito.

V průběhu několika měsíců se Arbes stává spisovatelem, později žurnalistou. Myšlenka sbírky obrazů ho neustále provází a tak se znovu vydává do chrámu svatého Mikuláše, kde je nedopatřením zavřen. Setkává se tu s Xaveriem, který s podezřele stříbrným předmětem míří k obrazu. Arbes si myslí, že chce doposud neznámá osoba obraz zničit a tak vznikne potyčka. Následně se však ukáže, že předmětem je kruzítko a Xaverius se snaží obraz překreslit.

Po několika nedůvěřivých setkáních se oba stávají přáteli. Xaverius mu vypráví svůj příběh, proč ho tak obraz umírajícího svatého Xaveria tak zajímá. Pochází z velmi nábožné, doslova bigotní (lpí na svých názorech a předsudcích) rodiny, matka (zemřela na mrtvici, když vycházela z chrámu sv. Mikuláše) i babička zasvětily celý svůj život obrazu svatého Xaveria. Totožné jméno s obrazem mu dala babička, která jako mladá pracovala u malíře obrazu Františka Balka. Těsně před smrtí ji malíř vyradil tajemství ukryté v obraze: „Obraz umírajícího svatého Xaveria nebyl malován pouze pro oko a pro povznesení mysli zbožných křesťanů. Je v něm cosi, nad čímž by tisícové s pohrdáním krčili ramenoma, z čehož však by přece mohla vzejít spása miliónům... Kdo dovede třeba po léta dlít před obrazem tím, kdo upne veškerou svou mysl na obraz, aby tajemství v obraze skryté vypátral, a komu se podaří tajemství to vypátrati, nemůže zůstat pro lidstvo bez ceny, neboť duch jeho nabude oné síly a průpravy, jaké je potřebí k obrovskému dílu na prospěch veškerého lidstva. Jediné však věci je především třeba: Vytrvalosti a železné vůle. Kdo těmito obrněn bude před obrazem díti, by vypátral tajemství obrazu, tomu svatý Xaverius zjeví neocenitelný poklad.“ Takto zněla poslední slova malíře, která sdělil jeho babičce, než umřel. Toto poselství se přenášelo z generace na generaci a nyní se ho Xaverius také snaží rozluštit. Xaverius již náboženskému vysvětlení nevěří a tak využívá matematiku a vědy přírodní k přezkoumání obrazu. Vypráví, že po matčině smrti znovu našel lístek po své babičce a od té doby se stále snaží o rozluštění hádanky. Zkoumal i Balka samotného-„Balko byl nespokojen se svým osudem, často si stěžoval. Že minul se cílem života. Vedle svého umění miloval samotu, vážné přemítání a studie přírodovědecké; byl člověk lidumilný a zanášel se myšlenkami reformačními.“

Jednou byl Xaverius zavřen v chrámu a objevil v obraze na prsou, čele, rameně a palci levé ruky značky štětcem. Byla tma a tak jich nemohl najít více a tak usnul na oltáři. Ve snu viděl nejdříve psa, který se změnil na černého kocoura a poté na nahého mužika s obrovskou hlavou. Dále viděl dvě ženy ve smutečních šatech, které se modlily u obrazu. Mužik začal mluvit k ženám o rozeznání blázna od moudrého. Ženy se staly babičkou a matkou Xaveria a mužik byl Balko. Vše byl jen sen a Xaverius vypráví svůjd šivý zážitek zbylé noci v chrámu. Den poté Xaverius našel další značky-dohromady 37. Na papíře vytvořil y lomenou čáru a hlavní bod byl na čele. Střed-těžiště mapy byl dům, ve kterém Balko přišel na myšlenku vytvořit obraz.

S porovnáním starých map Xaverius získává cestu, na kterou se s Arbesem vydávají za pokladem. Jako důkaz příteli dokládá kameny, které již na své průzkumné cestě X našel: žlutý topas, ametyst a safír. V 10 večer se vydávají na cestu, která je od domu vzniku Balkovy myšlenky, přes Oujezdskou bránu, smíchovský parní mlýn, vršinu Skalka, kaštanovým stromořadím k vinici Sntoška, do kopce hluboký úvoz až k vinici Březinka. Žitným polem se dostavili k místu, kde měl být údajně poklad. Měsíc byl v zemitu (nad námi). Začali motykou a lopatou kopat. Jako první vykopávají zelený smaragd, poté malachitovou rudu, kusy realgaru a rubín. Když vykopli kus zlata, našli rezavou plechovou krabičku. Když Arbes chtěl rozsvítit lucernu, kterou Xaverius někam zakopnul, sirka spadne do trávy a ta vzplane rudým plamenem. Oba utíkají pryč.

Po nalezení pokladu se Xaverius ztratil. Arbes se stal spisovatelem a žurnalistou. Koncem 1868 byl v Čechách ustanoven generálem z Prahy „výminečný stav“. Arbes se stal odpovědným redaktorem opozičního politického deníku. Odebíral hříchy ze svých kolegů, za které by jiní už byli v cele. Za to šel na 4 měsíce do cely v novoměstské trestnici. Návladní z Prahy na Arbese podal stížnost a začal to řešit soud ve Vídni, kam byl Arbes přesunut do kriminálu. Jeho přítel (ze začátku příběhu) se s ním sešel a zařídil mu amnestii. Přítel se zajímá o obraz sv. Xaveria a Arbes mu řekl jeho příběh, kterým byl přítel interesován. Na rozdíl od Prahy bylo ve Vídeňském vězení povoleno čtení politických časopisů a procházení po dvoře celý den. Byl duben, ale teplo bylo jako v červnu. Dlážděný dvůr byl rozdělen na 6 částí, byly tam záhony se zelenými stromy a besídkou. Arbes potkává ve věznici Xaveria, který je odsouzen na 7 let. Pracuje u písařů-vězni opisující soudní akta za lepší stravu. Xaverius vypráví, co doopravdy našel v plechové krabičce – několik druhů neocenitelných kamenů.

Xaverius je vězněn za podezření za krádež drahokamů na obrazu umírajícího svatého Xaveria. Jenže v ten den kdy byly kamenu ukradeny, byli s Arbesem na cestě za pokladem. Arbes se snaží o propuštění Xaveria, který je viditelně nemocný (prý od vykopání pokladu). Amnestie byla díky příteli schválena i na Xaveria jenže v den Arbesova propuštění Xaverius umírá.